

РЕЦЕНЗІЇ

Україністика в Грузії: нові аспекти досліджень (Г. Кванталіані. Творчість Олеся Гончара в контексті українсько-грузинських літературних взаємин. Тб., 2005).

УШИРОКОМУ спектрі проблем сучасної компаративістики, куди входять художній переклад, історія й теорія міжлітературних взаємин, вагоме місце займають і ті, що, зберігаючи властиву їм методологічну самототожність, “збагачуватимуть контекстуальні горизонти”. Мова йде про студії, що, виконуючи певне завдання в дослідженні літератури, культури, філософії, послуговуються й методиками інших галузей знань. Плодотворними у зв’язку з цим стали праці з проблем порівняльного вивчення цивілізацій. Розробляючи загальні принципи цивілізаційної компаративістики і вказуючи на глибоку відмінність кожної культури (світовідчуттям, філософією автора, художнім стилем), автори наголошують (Д. Стідман, Ф. Бегбі) на перевагах не протиставлення, а всебічного вивчення внутрішньої своєрідності (розмаїтості) багатства. Концепція самотутності утверджується як методологічна передумова цивілізаційної компаративістики. Одне пізнається поряд і за допомогою іншого. Інше є також засобом пізнання свого. Інтерес до самотутного “свого” й своєрідності “чужого”/“іншого”, як показали сучасні компаративні студії (див., напр., Літературознавчу компаративістику. К., 2004, вип. 1, 2005, вип. 2 та ін.), таким чином, є незмінний увагою до першооснови літературності – ментальності, що формує “несхематичні уявлення про розмаїття образів мислення й відчуження, проявлення їх у найдивовижніших і несподіваних формах”. Це, коротко, те теоретико-методологічне поле, в якому проводить дослідження Г. Кванталіані. За змістом це робота імагологічного плану, що потверджує її актуальність і перспективність, а зважаючи на невизначеність і невідпрацьованість методик дослідження, як в українському, так і грузинському літературознавстві, – і новизну дослідження. Адже відомо: імагологія, на цьому не раз наголошував, зокрема, Д. Наливайко, ще не склалася у визначений напрям, хоч

її методичні прийоми присутні в багатьох дослідженнях. Це міркування знаходиться підтвердження і у висновках істориків, теоретиків літератури, та й самого Г. Кванталіані. “Розбудовуючи простір українського літературознавства, – пише С. Андрухів, – можна і треба ходити не тільки колом, а й різними дорогами (зокрема, методологічними), і чим їх, доріг, більше, тим краще, головне – зосередити зусилля на текстах”. Доріг у Г. Кванталіані було таки немало. Чого варті тільки три фундаментальні томи “Української літератури” О. Баканідзе, що досліджуваним матеріалом, методами аналізу, метою зайняли важливе місце в новітніх компаративних студіях, стали “крилами сучасного порівняльного літературознавства” (Б. Бакула). У цьому ж ряду праці С. Хуцішвілі, Р. Хведелідзе, О. Мушкудіані, Н. Вердзидзе. Як і його попередники, Г. Кванталіані не ставить за мету досліджуваним матеріалом виробити якусь універсальну модель компаративістики чи вписати напрацьоване в парадигму грузинського порівняльного літературознавства. Для нього найважливіше – “досягнутий ефект”. А він, як на мене, є. Це підтверджують усі три розділи праці. Справді, про О. Гончара на сьогодні написано немало і в Україні, і в Грузії. Авторів слід було насамперед перечитати О. Гончара і, незважаючи на існування різних тлумачень його прози (від позитивного – до негативного), дати своє їй сприйняття, де суб’єктивне, авторове, не заперечуватиме чи стверджуватиме усталену думку, а формуватиме її на основі фахового прочитання творчого доробку письменника як у контексті історії української літератури, так і історії українсько-грузинських літературно-культурних взаємин. Аби переконатися в тому, що дисертант, по суті, піднімав цілину в обраній темі, наведу приклад: на сьогодні монографія “З історії українсько-грузинських літературно-культурних взаємин” (О. Мушкудіані, 1986) тричі згадує О. Гончара в цьому контексті.

Лише у третьому томі “Української літератури” проблеми творчості письменника у відповідному контексті одержують висвітлення, щоправда настільки, наскільки дозволяв задум самого видання. Власне, ці праці й стали теоретико-методологічним підґрунтям дослідження Г. Кванталіані. Автор визначає домінантні риси багатожанрової художньої спадщини Майстра: виразну філософську наповненість образних побудов, “розлогий метафоризм оповіді, масштабність змісту, гуманістичну прозорливість автора, симфонізм мислення, естетичну розкутість” – тобто усє те, що, спроектоване на грузинську літературу відповідного періоду, дозволяло робити висновки про невідповідне письменникове зацікавлення Грузією та її літературою. Г. Кванталіані простежує найрізноманітніші шляхи входження грузинської теми у творчу лабораторію О. Гончара. Аналіз матеріалу приводить автора до обґрунтованого вибору: найбільш вдалим для спостереження є новели, щоденники і роман “Циклон”. Гончарові щоденники потрапляють у поле наукового дослідження також уперше. І зроблено це не лише завдяки появі книги “О. Гончар – Катарсис” та публікації першого із трьох томів “Щоденників”, а й плідній співпраці Г. Кванталіані з дружиною О. Гончара над архівом письменника, в тому числі й рукописами. Саме цей матеріал дав можливість авторові визначити ті найголовніші моменти, що сприяли Гончаровій рецепції Грузії і виразилися далі в перекладах та критичних виступах, у центрі яких “найхарактеристичніші” у грузинській літературі постаті – Шота Руставелі, Ніколоз Бараташвілі, Ілля Чавчавадзе. Аналізуючи щоденники, Г. Кванталіані переконливо доводить, що низка малих творів О. Гончара “зав’язувалася” під грузинськими враженнями. Це в першу чергу стосується оповідання “Дорога за хмари”. Зібраний фактичний матеріал, систематизація його дозволили К. Кванталіані зробити висновок про те, що О. Гончар блискуче знав історію Грузії, грузинську класику. Про це свідчать і ті імена, події, які з’являються у листах і критичних виступах, і, знаменно, ті твори, що їх перекладає письменник. Про це, зокрема, автор детально пише і в публікаціях, що передували появі праці

(наприклад, “Вісникові східних мов та літератур”, 2003, № 7).

В історії української літератури І. Чавчавадзе добре відомий ще із ХІХ ст. (з перекладів Б. Грінченка, П. Грабовського, з виступу газети “Рада” про І. Чавчавадзе як лицаря свого народу, потому перекладів Тичини, Бажана, Новицького). Вибір для перекладу поезії “Горам Кварелі”, що виражала тогочасне ідейно-естетичне кредо І. Чавчавадзе та грузинських “тергдалелі”, був, як стверджує автор, абсолютно невідповідний для О. Гончара. Письменник знаходив у думках великого попередника мотиви, співзвучні власним, його “Ars poetica” багато в чому збігалася з Гончаровою, вибудованою в інших умовах і на іншому ґрунті. Наскільки вдався переклад – доцільно все ж судити не з позицій регалій перекладача, пафосу його творчості (адже стосовно читача перекладач є “внутрішній автор”), а насамперед з погляду відповідності українського перекладу оригіналові (це і як зауваження, і як побажання!). Мова йде й про відповідність (співмірність) емоційних полів, відповідність образів-символів поезії І. Чавчавадзе та виконаного перекладу і того іншого, що “загубилося” або змаліло силою у процесі відображення оригіналу. На мою думку, український текст “Горам Кварелі” – твір, який, кажучи словами словацького перекладознавця А. Поповича, “дає можливість характеризувати... переклад як текст, у якого дві батьківщини”. Тим часом ґрунтовна робота на Гончаровому полі дозволила К. Кванталіані з вершин освоєного критично підійти до напрацьованого грузинською критикою, відзначивши найважливіші напрями досліджень та актуальні проблеми. Певна річ, і тут проблеми рецепції творчості О. Гончара, що пов’язані з читацькими “обріями очікування” (Г. Яусс) та “сигнальними структурами художнього твору” (Х. Вайнріх), постають особливо гостро. Власне, зміщується основний акцент у процесі реципіювання: з осі “художник – твір”, за О. Червінською, – на вісь “твір – читач – критик – реципієнт”, з особливою увагою до техніки оповіді, “оповідних стратегій”. Аналіз багатого фактичного матеріалу приводить Г. Кванталіані до переконливих висновків про те, що “повторне”, нове прочитання

О. Гончара у Грузії (у 50-ті рр., 60-ті, 90-ті) виводить розмову про творчість письменника з площини ідейно-художньої у власне художню, де поєднується “безпосереднє” (робота з оригіналами) й “опосередковане” (через російські переклади) сприйняття (Г. Ломідзе, С. Чілая). У процесі взаємоознайомлення літератур актуалізується художній переклад, зокрема ті його аспекти, що торкаються проблем теорії, історії художнього перекладу, принципів відбору художніх творів для перекладу тощо. Аналізуючи грузинські переклади О. Гончара (від 50-х рр. ХХ ст. – до виконаних у 90-ті рр.), Г. Кванталіані одержує можливість простежити не тільки еволюцію грузинського перекладу з української, а й те, як позначається на роботі з прототекстом (оригіналом) знання/незнання мови першотвору; наскільки якість метатексту (перекладу) залежить від цього факту, як зв’язана вона (якість) із категоріями естетичної краси, таланту тощо. Міркування Г. Кванталіані над грузинськими перекладами з О. Гончара, якого він читає в оригіналі, виключно важливі не лише для подальшої практики перекладу, перекла-

дології, це, без перебільшення, важливий матеріал для теорії перекладу, її намагання поєднати літературознавчі й лінгвістичні рівні відтворення оригіналу, вироблення певної концепції українсько-грузинського перекладу взагалі, зокрема прозових жанрів. Заслужовують на увагу й інші проблеми, які не обминає автор, наприклад зіставляючи оригінали й переклади п’яти оповідань чи роману “Прапорonosці”. Серед них – проблема відображення індивідуальності автора в перекладі (проблема “стилістичного коду”), функціональної заміни (субституції) неперекладних елементів у творі, текстової онтології тощо.

Певна річ, висновки Г. Кванталіані не є останнім словом у грузинському гончарознавстві. Однак зроблене – значний, вагомий зібраним і проаналізованим фактичним матеріалом крок на новому рівні українсько-грузинських літературних взаємин. Про це свідчить і виконане дослідження, і публікації, і те, що наукові здобутки Г. Кванталіані були удостоєні в Україні премії Олесея Гончара. Україністика в Грузії, на щастя, ще не завершений проект.

Л.В. ГРИЦИК